

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВНИХ НЕВІДОКРЕМЛЮВАНИХ ПРЕФІКСІВ СЕРЕДНЬОБАВАРСЬКОЇ ГОВІРКИ ЗАКАРПАТТЯ

SEMANTIC PECULIARITIES OF THE INSEPARABLE VERB PREFIXES IN THE MIDDLE BAVARIAN PATOIS OF TRANSCARPATHTIA

Чолос І.І.,

orcid.org/0000-0001-7513-9160

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Ужгородського національного університету

Гвоздяк О.М.,

orcid.org/0000-0002-5760-576X

кандидат педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри німецької філології

Ужгородського національного університету

Синьо В.В.,

orcid.org/0000-0003-2879-9283

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології

Ужгородського національного університету

Вереш М.Т.,

orcid.org/0000-0002-5923-7243

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

Ужгородського національного університету

Лексичний склад середньобаварської австрійської говірки Закарпаття, яка протягом 225 років перебуває в умовах іншомовного оточення та ізоляції від вихідного мовного ареалу, виявляє таке: з одного боку, тенденцію до постійних змін, включно з абсорбцією лексичних трансферів із контактувальних мов, забезпечуючи тим самим мовленнєву комунікацію; з іншого – незважаючи на розмаїтість лексики, зберігає низку архаїчних рис і має порівняно примітивний рівень. Його більшу частину складає активна лексика, яка позначає життєво важливі для носіїв говірки поняття. Першочергову роль у процесі цього розвитку відіграє словотворення, яке є предметом дослідження. Префіксація та суфіксація як основні способи словотворення у СБА говірці разом із їх засобами становлять єдину словотвірну систему, яка тісно пов'язана із системою частин мови. Словотворення кожної частини мови має свої специфічні риси. Усередині окремих лексико-граматичних класів слів виявляються різні словотвірні тенденції та різне співвідношення основних способів словотворення. У системі словотворення середньобаварської австрійської говірки Закарпаття за час її розвитку в умовах ізоляції від вихідного середньобаварського австрійського діалекту й відірваності від німецької літературної мови сформувалася порівняно вузька система словотворчих засобів із різною продуктивністю в окремих частинах мови. У дієслівному словотворенні середньобаварської австрійської говірки Закарпаття префіксація відіграє основну роль. За своєю продуктивністю вона далеко перевершує дієслівну суфіксацію, про що свідчить велика кількість виявлених у говірці префіксальних дієслів. У цьому дослідженні розгляд дієслівної префіксації проводиться за префіксами, що не мають омонімічно співвідносних вільних морфем. Суть дослідження полягає у виявленні закономірностей творення префіксальних дієслів, описі словотвірних структур, проведенні конститuentного аналізу лексичного матеріалу в поєднанні з його морфематичним аналізом за умов широкої схематизації структурних типів, реєстрації словотвірних моделей та загальному семантичному описі дієслівних новоутворень.

Ключові слова: середньобаварська австрійська говірка, словотворення, дієслівна префіксація, твірна основа, словотворча модель, словотвірний тип, Закарпаття.

Lexical structure of the Middle Bavarian Austrian patois of Transcarpathia has been under the influence of a foreign language and isolated from the source language area for 225 years. On the one hand, it reveals the tendency to constant changes, including absorption of lexical transfers from contact languages and in such a way providing speech communication. On the other hand, in spite of lexical diversity it preserves a range of archaic features and has a rather primitive level. The main part of its vocabulary consists of the words bearing on the most important things for the native speakers. The first and foremost part in this process is played by word formation, which is the subject of our investigation. Prefixation and suffixation as the main ways of word-formation in the MBA patois together with their means constitute one word-formation (derivational) system, closely connected with that of the parts of speech. Word-formation of every part of speech has its own specific features. Different word-formation tendencies and different correlation of the main derivational patterns are revealed within separate lexical-grammatical classes of words. A relatively narrow system of word-formation means with

different productivity has been formed in the MBA patois of Transcarpathia one during its development in the conditions of isolation from the source language, that is MBA dialect in Austria and detachment from the literary German language. Prefixation is of great importance in the word formation of the MBA in Transcarpathia. It is more productive than verb suffixation and a lot of prefixal verbs found in the patois testify to the above mentioned fact. In this work we have examined verb prefixation on the basis of prefixes having no homonymously related free morphemes. The aim of the given investigation is to reveal the rules of prefixal verb formation, to describe their word formation structures, conduct the constituent analysis of the lexical material together with its morpheme analysis by schematizing structural types, register word formation models and describe general semantics of the newly formed verb.

Key words: Middle Bavarian Austrian patois, word formation, verb prefixation, creative basis, word-forming model, word-forming type, Transcarpathia.

Постановка проблеми. Лексичний склад середньобаварської австрійської говірки Тересвянської долини Закарпатської області (далі – СБА говірки), яка утворює в українському етнічному оточенні німецькомовний острів, що охоплює села Усть-Чорна, Німецька Мокра і Руська Мокра, перебуває у постійному розвитку, відображаючи зміни в суспільному житті й діяльності її носіїв. Першочергову роль у процесі цього розвитку відіграє словотворення, зокрема префіксація, яка є предметом цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Німецька говірка Закарпаття була об'єктом дослідження таких українських та зарубіжних лінгвістів, як С.С. Штефуровський, Й.Й. Шрамл, Е.Р. Стародимова, Г.І. Меліка, М.Ф. Шін, Ф.А. Куля, О.М. Гвоздяк, Л.Т. Цапулич, В. Шабус, Ф. Штангліца, Ф. Цепцауер, Г. Кюнель та ін. Розв'язання цієї проблеми започатковано публікаціями І.І. Чолоса «Словоімпорт у середньобаварській говірці Тересвянської долини Закарпатської області» (1998), «Історико-соціологічний аналіз лексичної трансференції в середньобаварській говірці Тересвянської долини Закарпатської області» (1998), «Префіксація прикметників у середньобаварській австрійській говірці Тересвянської долини Закарпатської області» (1999), «Демінутивні утворення в середньобаварській австрійській говірці села Усть-Чорна» (1999) та ін., у яких уперше проводиться дослідження сучасного стану лексичного складу СБА говірки та способів його розвитку в умовах 225-річної ізоляції від вихідного середньобаварського австрійського діалекту.

Постановка завдання. СБА говірка є німецьким діалектом, лексичний склад якого розвивається в основному за законами німецької мови. Мета дослідження – розглянути особливості СБА говірки Тересвянської долини Закарпатської області на лексико-семантичному рівні. Для реалізації мети поставлено завдання описати систему префіксації дієслів СБА говірки, визначити її типи й моделі, виявити дієслівні словотворчі префікси, їх продуктивність, проаналізувати морфологічні структури префіксальних дієслів, визначити основні семантичні значення утворень.

Аналіз префіксації дієслів ґрунтується на принципі її системності, що виявляється як у словотворчих засобах, моделях і словотвірних типах, відношенні твірних основ та утворень, визначенні їх морфологічної будови, так і в словотвірній та лексико-семантичній структурі префіксальних дієслів загалом. Аналізу піддано дієслівний лексичний матеріал, зафіксований на сучасному етапі розвитку досліджуваної говірки.

Основним видом аналізу зібраного лексичного матеріалу став структурний аналіз, який передбачає визначення морфологічної структури префіксальних дієслів та їхніх конститuentів, – належності конститuentів до частини мови, а також структурних типів, за якими утворюються префіксальні дієслова. Усе це ілюструється відповідними структурними схемами.

Виклад основного матеріалу. У дієслівному словотворенні середньобаварської австрійської говірки Закарпаття префіксація відіграє основну роль. За своєю продуктивністю вона далеко перевершує дієслівну суфіксацію, про що свідчить велика кількість виявлених у говірці префіксальних дієслів.

У цьому дослідженні розгляд дієслівної префіксації проводиться за префіксами, що не мають омонімічно співвідносних вільних морфем. Основним завданням префікса є модифікація змісту базового дієслова [2, с. 72; 1, с. 415], він класифікує дієслова на певні семантичні групи [3, с. 326].

Найбільш продуктивними дієслівними префіксами в СБА говірці, що не мають омонімічно співвідносних вільних морфем, є /ent-/, /fa-/, /mis-/, /pi-/, /ta- і /ts-/. Від перших компонентів складних дієслів і напівпрефіксів вони відрізняються тим, що не вживаються як самостійні лексичні одиниці (частин мови або службових слів), тобто є морфемами в повному розумінні цього слова. Дієслівні префікси ненаголошені й невідокремлювані. Вони виконують складні й різноманітні семантичні функції, диференціюючи названий дієсловом процес і змінюючи часто валентність дієслова [9, с. 447].

/ent/- “ent-”

Префікс /ent/- в СБА говірці є непродуктивним і рідкісним словотворчим елементом. Він зафіксований у чотирьох утвореннях, у яких надає дієсловам лексичне значення віддалення, втечі, руху від вихідної точки або вилучення чого-небудь в кого-небудь чи відокремлення, усунення чого-небудь. Дієслово при цьому часто має переносне значення. В усіх випадках /ent/- виражає завершеність дії, позначеної основним дієсловом. Твірною основою ent-утворень є прості дієслова руху або інші дієслова, відіменникові дієслівні та прикметникові суфіксальні утворення: твірна основа – симплекс, тип P(ent)+SV: **ent+vif-n** “*entwischen* – утекти, піти, ушпитися”; **ent+lo:k-a** “*entlocken* – виманювати”. Твірна основа – відіменникове дієслівне суфіксальне утворення, тип P(ent)+SV(SN-D): **ent+laoz-n** “*entlausen* – знищувати воші”. Твірна основа – відіменникове прикметникове суфіксальне утворення, тип P(ent)+SA(SN-D): **ent+fäuld-ij** “*entschuldigen* – вибачати, пробачати”; **ent+fäuld-ij** є комбінованим відприкметниковим дериватом.

/fa/- “ver-”

Елемент /fa/- є найбільш продуктивним префіксом дієслів СБА говірки й успішно конкурує з /ta/- “er-”. За своїми граматичними функціями він надзвичайно багатозначний і різноманітний. Однак майже всі випадки об'єднує вираження завершеності, пов'язаної із закінченням дії або стану. Часом /fa/- в одній і тій же формі створює полісемію, а зрідка викликає й транзитивацію неперехідного дієслова. Твірною основою fa-утворень є прості дієслова, відіменникові або відприкметникові дієслівні суфіксальні утворення, а також прості й похідні іменники та прикметники. Найчастіше префікс /fa/-, у поєднанні з дієслівними основами, виражає значення віддалення, переміщення на інше місце або пренесення на інший час: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+jo:ŋ** “*verjagen* – проганяти, розганяти, відганяти”; **fa+rua:z-n** “*verreisen* – від'їжджати, від'їхати”; **fa+fre:k-a** “*verschrecken* – відлякувати, злякувати, зганяти”; **fa+gro:-m** “*vergraben* – закопувати, заривати”; **fa+va:-n** “*verwehen* – розвіяти, понести вітром”; **fa+rutfε-n** “*verrutschen* – сповзати, зсуватися”; **fa+fjā:-m** “*verschieben* – зсувати, пересувати; відстрочувати”; **fa+se:ts-n** “*versetzen* – переставляти, переставити”. Твірна основа – імпліцитне суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV: **fa+dre:ŋ-a** “*verdrängen* – витіснити, відтіснити”.

З основами дієслів, що позначають переважно явища природи, /fa/- виражає значення поступового припинення дії або стану (прогресивної результативності) [8, с. 147]: твірна основа –

симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+le:f-n** “*verlöschen* – гаснути; гасити”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+plia:-n** “*verblühen* – відцвітати, в'янути”; **fa+po:k-a** “*verpacken* – упакувати; витратити на упаковку”.

Дієсловом, що позначають діяльність людини, префікс /fa/- надає значення переробки, використання або витрати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+ərbe:t-n** “*verarbeiten* – обробляти, переробляти”; **fa+po:x-a** “*verbacken* – використати для печива”; **fa+mo:l'-n** “*vermahlen* – перемелювати, подрібнювати”; **fa+fjā:s-n** “*verschießen* – вистрілювати боєприпаси”; **fa+vo:lts-n** “*verwalzen* – розвальцьовувати”; **fa+ve:b-εn** “*verweben* – виткати всю пряжу; сплітати, переплітати”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+maoε-n** “*vermauern* – замурувати”.

Окрему підгрупу становлять fa-утворення із значенням зміни стану або перетворення в що-небудь: твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+he:ks-n** “*verhexen* – зачаклувати”; **fa+dəmpf-m** “*verdampfen* – випарювати; випаровуватися”; **fa+dunst-n** “*verdunsten* – випаровуватися; звітрюватися”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SA-D): **fa+kiā:rts-n** “*verkürzen* – укорочувати; скорочувати”; **fa+stε:rk-a** “*verstärken* – підсилювати, зміцнювати”; **fa+tixt-n** “*verdichten* – ущільнювати; набивати; згущувати”; **fa+tuŋkl-n** “*verdunkeln* – затемнювати; приховувати”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення із розширеним суфіксом –/l-n/: **fa+tsertl-n** “*verzärteln* – балувати; розбещувати”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення з компаративним значенням: тип P(fa)+SV(SA-D): **fa+pe:sε-n** “*verbessern* – виправляти; поліпшувати, вдосконалювати”. Комбіновані відприкметникові деривати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SA+D: **fa+stum+a** “*verstummen* – оніміти, замовкнути”; **fa+tin+a** “*verdünnen* – стоншувати; розводити, розріджувати”; **fa+ərīm+a** “*verarmen* – зубожіти, збідніти”; **fa+fle:xt-ε+n** “*verschlechtern, verschlimmern* – погіршувати”; **fa+biliŋ** “*verbilligen* – здешевлювати”. Твірна основа – прикметник у компаративі, тип P(fa)+SA-D+D: **fa+le:ŋ-ε+n** “*verlängern* – подовжувати; продовжувати”; **fa+kliā:n-ε+n** “*zerkleinern* – подрібнити, роздробити”.

Префікс /fa/- надає дієсловом значення протилежного напрямку, хибності або невдаlosti дії: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV:

fa+piə:ŋ “*verbiegen* – скривляти, згинати, деформувати”; **fa+tra:** “*verdrehen* – скручувати, перекручувати”; **fa+fi:t-n** “*verschütten* – розсипати; розмивати”; **fa+hao** “*verhauen* – зінсувати при рубці”. Твірна основа – дієслівне імпліцитне утворення, тип P(fa)+SV: **fa+fiə:-n** “*verführen* – спокушати, зводитьи”.

Сполучення /fa/- із зворотними дієсловами: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **si fa+laof-m** “*sich verlaufen* – заблудитися”; **si fa+re:xn-a** “*sich verrechnen* – прорахуватися, помилитися в розрахунках”; **si fa+re:n** “*sich verreden* – обмовлятися”; **si fa+frae-m** “*sich verschreiben* – помилятися на письмі”.

У поєднанні з дієсловами, що позначають дію або стан людини, /fa/- виражає значення заперечуваності, негативної оцінки, відчуття неприємного: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+o:xt-n** “*verachten* – зневажати; нехтувати”; **fa+le:n-a** “*verlernen* – розучитися (робити що-небудь)”; **fa+tua:** “*vertun* – витратити даремно”; **fa+lo:x-a** “*verlachen* – висміювати”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+pfe:fe-n** “*verpfeffern* – переперчити”; **fa+so:lts-n** “*versalzen* – пересолювати”; **fa+fvo:l-n** “*verswellen* – розпухати, набрякати”.

Комбіновані відіменникові деривати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SN+D: **fa+gift+n** “*vergiften* – отруювати”.

Стилістично нейтральну групу становлять fa-утворення із значенням орнативності, покриття, просочування або насичування чим-небудь: твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+fnae-m** “*verschneien* – укриватися снігом”; **fa+ro:st-n** “*verrosten* – заржавити”; **fa+si:gl-n** “*versiegeln* – опечатувати, запечатувати”.

Комбіновані відіменникові деривати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SN+D: **fa+klo:z+n** “*verglasen* – зашклити”; **fa+sy:lbe+n** “*versilbern* – покривати сріблом”; **fa+tsing+a** “*verzinken* – оцинковувати”; **fa+le:tn+a** “*verzinnen, verlöten* – лудити”; **fa+go:lt+n** “*vergolden* – покривати позолотою”.

Префікс /fa/- може надавати дієсловам значення зникнення, знищення, усунення, приховування або загибелі: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+fvaen** “*verschweigen* – замовчувати”; **fa+vif-n** “*verwischen* – стирати”; **fa+fer-n** “*verscharren* – заривати (неглибоко)”. Твірна основа – відіменникові суфіксальні утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+hunge-n** “*verhungern* – помирати з голоду”; **fa+ga:z-n** “*vergasen* – отруювати газом”.

Комбіновані відчасткові деривати: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+Pa+D: **fa+nixt+n** “*vernichten* – знищувати, винищувати, руйнувати”.

Іноді префікс /fa/- слугує тільки для посилення, інтенсифікації дії, вираженої основним дієсловом, визначаючи одночасно її завершеність, тобто утворює так звані «псевдопрефіксальні утворення»: твірна основа – симплекс, тип P(fa)+SV: **fa+sing-a** “*versinken* – занурюватися, тонути; втопитися”; **fa+fvint-n** “*verschwinden* – зникати, ховатися”; **fa+e:nde-n** “*verändern* – змінювати”; **fa+mif-n** “*vermischen* – змішувати, перемішувати”; **fa+hua:l'-n** “*verheilen* – загоюватися, гоїтися”; **fa+fto:pf-m** “*verstopfen* – затикати, закупорювати”; **fa+ho:k-a** “*verhacken, zerhacken* – прорубувати, продовбувати”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SN-D): **fa+plia:t-n** “*verblüten* – смікати кров'ю”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення, тип P(fa)+SV(SA-D): **fa+faol-n** “*verfaulen* – гнити, згнивати”.

/mis/- “miss-”

Префікс /mis/- непродуктивний словотворчий дієслівний елемент СБА говірки. Семантично він відповідає його вживанню при іменниках і прикметниках і надає дієсловам значення негативного ставлення, негативної оцінки, або неправильної чи невдалої дії, чим слугує для утворення антонімів із заперечним значенням.

/mis/- не має абстрактно-граматичної функції, не змінює синтаксичного статусу дієслів [4, с. 324] і нейтральний щодо вираження завершеності. Утворення з префіксом /mis/- вживаються дуже рідко в усному мовленні носіїв СБА говірки. Їх твірною основою є симплекси, відіменникові суфіксальні або префіксальні утворення: твірна основа – симплекс, тип P(mis)+SV: **mis+praoh-a** “*missbrauchen* – зловживати”; **mis+trao** “*misstrauen* – не довіряти, остерігатися”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення із розширеним суфіксом -(l-n), тип P(mis)+SV(SN-D): **mis+hənd-l-n** “*misshandeln* – жорстоко поводитися, знущатися”. Твірна основа – префіксальне віддієслівне утворення, тип P(mis)+P-SV: **mis+fa-fte:** “*missverstehen* – неправильно розуміти”; **mis+fa-trao** “*missvertrauen* – не довіряти що-небудь”.

/pi/- “be-”

Префікс /pi/- є продуктивним, частотним словотворчим елементом дієслів СБА говірки, зафіксований у значній кількості утворень. Він виконує низку семантичних функцій, причому його словотвірні значення синтаксично пов'язані

з транзитивацією неперехідних дієслів. У перехідних дієслів з'являються відповідні конструктивні зміни [8, с. 147]. /pi/- поєднується як із дієловами-симплексами, так і з відіменниковими або відприкметниковими суфіксальними утвореннями, а також є засобом утворення від іменників «прямих похідних дієслів» (direkte Ableitungen [9, с. 447]) або комбінованих дериватів.

Основним значенням префікса /pi/- є вираження направленості, цілеспрямованості дії, охоплення дією, що виявляється як у завершеності, так і в перехідності відповідних дієслів: твірна основа – симплекс, тип P(pi)+SV: **pi+liā:ŋ** “belügen – набрехати на кого-небудь, оббрехати”; **pi+fe:ŋg-a** “beschenken – робити подарунок, обдаровувати”; **pi+me:rik-a** “bemerken – помічати”; **pi+frae-m** “beschreiben – описувати, зображати”; **pi+tia:-n** “bedienen – прислужувати, обслуговувати”; **pi+tro:xt-n** “betrachten – дивитися, розглядати”; **pi+klo:ŋ** “beklagen – жаліти, жалкувати, оплакувати”; **pi+klo:pf-m** “beklopfen – стукати, постукувати”; **pi+rua:z-n** “bereisen – подорожувати, об'їжджати”; **pi+riā:-n** “berühren – торкатися, зачіпати”; **pi+vā:n-a** “bewohnen – жити, мешкати; населяти”; **pi+səriŋ** “besorgen – піклуватися, обати; побоюватися”; **pi+fimpf-m** “beschimpfen – лаяти, ганьбити; ображати”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(pi)+SV(SN–D): **pi+traoε-n** “betrauern – оплакувати, тужити”; **pi+stro:l'-n** “bestrahlen – опромінювати; освітлювати”; **pi+tsvaeft-n** “bezweifeln – сумніватися”.

Префікс /pi/- у поєднанні з основами іменників-симплексів, префіксальних утворень, рідше композитів, виражає орнативність, тобто спорядженість або оснащеність чим-небудь. При цьому префікс надає дієсловам одночасно і значення завершеності та транзитивності. У цьому разі виникають так звані «синтетичні префіксальні утворення» [5, с. 137]: комбіновані суфіксальні утворення, твірна основа – симплекс, тип P(pi) + SN+D: **pi+liā:xt+n** “belichten – освітлювати”; **pi+rua:f+m** “bereifen – одягати шини”; **pi+lo:n+a** “belohnen – винагороджувати, нагороджувати”; **pi+frift+n** “beschriften – надписувати, робити надпис”.

У широкому переносному значенні орнативності: тип P(pi)+SN+D: **pi+naet+n** “beneiden – заздрити”; **pi+raof+n** “berauschen – п'янити”. Твірна основа – префіксальне утворення, тип P(pi)+P–SN+D: **pi+aof-tro:ŋ** “beauftragen – доручати; уповноважувати”; **pi+mid-laedn** “bemitleiden – жаліти, співчувати”.

Комбіновані деривати з розширеним суфіксом -/iŋ/: твірна основа – композит, тип P(pi)+SA–SN+D: **pi+fo:l-me:xt+iŋ** “bevollmächtigen – уповноважувати”. Твірна основа – префіксальне утворення, тип P(pi)+P–SN+D: **pi+o:b-sixt+iŋ** “beabsichtigen – мати намір, наміряться, збиратися”.

Префікс /pi/- поєднується з основами якісних прикметників, рідко іменників, чим утворює комбіновані деривати зі значенням приведення у певний стан або надання відповідної ознаки. Більшість цих дієслів мають одночасно і значення завершеності дії: твірна основа – симплекс, тип P(pi)+SN+D: **pi+ko:l'+n** “bekohlen – обвуглювати”. Тип P(pi)+SA+D: **pi+frae+n** “befreien – визволяти; звільняти, відпускати”; **pi+ruhiŋ** “beruhigen – заспокоювати; угамовувати”; **pi+fve:r+n** “beschweren – обважнювати”; **pi+le:stiŋ** “belästigen – обтяжувати; докучати; турбувати”.

У сполученні з перехідними дієсловами /pi/-, не змінюючи їх керування, надає їм значення більшої інтенсивності і завершеності дії: твірна основа – симплекс, тип P(pi)+SV: **pi+kriā:s-n** “begrüßen – вітати; вітатися”; **pi+li:ve-n** “beliefern – постачати; доставляти”; **pi+spriits-n** “bespritzen – оббризкувати”; **pi+lo:n-a** “beladen – навантажувати, нав'ючувати”; **pi+ laext-n** “beleuchten – освітлювати”.

В окремих випадках префікс /pi/- є винятково засобом формальної транзитивації без зміни лексичного значення дієслова: твірна основа – симплекс, тип P(pi)+SV: **pi+ftaey** “besteigen – сходити, підніматися”; **pi+tre:t-n** “betreten – входити, вступати, ступати”; **pi+vo:xt-n** “bewachen – стежити, охороняти, вартувати”; **pi+ftao-n** “bestaunen – дивуватись, бути враженим”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(pi)+SV(SN–D): **pi+jame-n** “bejammern – оплакувати; горювати”; **pi+əntvərt-n** “beantworten – відповідати”.

/ta/- “er-”

Префікс /ta/- є досить продуктивним словотворчим елементом дієслів СБА говірки. Він ідентичний дієслівному префіксу er- у сучасній німецькій мові. За своєю семантикою він багатозначний, однак основною його функцією є надання дієсловам значення завершеності дії. Під час поєднання з неперехідними дієсловами викликає їх транзитивацію, яка пов'язана часто зі значним переосмисленням дієслів. Твірною основою ta-утворень є дієслова-симплекси або відіменникові суфіксальні утворення.

Основним словотвірним значенням префікса /ta/- є вираження завершеності дії, досяг-

нення мети або результату, прагнення до його досягнення: твірна основа – симплекс, тип P(ta)+SV: **ta+v $\acute{a}$ rt-n** “*erwarten – дочекатися*”; **ta+le:n-a** “*erlernen – вивчити, навчитися*”; **ta+flo:h-a** “*erschlagen – убивати, убити*”; **ta+p $\acute{i}$ t-n** “*erbitten – впрошувати*”; **ta+vif-n** “*erwischen – спіймати; охопити*”; **ta+sp $\acute{e}$ r-n** “*ersparen – заощаджувати*”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(ta)+SV(SN-D): **ta+ $\acute{e}$ rbe:t-n** “*erarbeiten – виробляти; розробляти*”; **ta+ke:mpf-m** “*erkämpfen – завойовувати*”.

Префікс /ta/- у сполученні з неперехідними, рідше з перехідними дієсловами, вказує на виникнення стану або перехід у певний стан: твірна основа – симплекс, тип P(ta)+SV: **ta+fria:-n** “*erfrieren – замерзати; вимерзати*”; **ta+laof-m** “*erlaufen – набігати, добігатися, дійти до поганого стану або результату*”; **ta+tr $\acute{i}$ ng-a** “*ertrinken – втопитися*”; **ta+saof-m** “*ersaufen – втопитися*”.

/ts/- “zer-”

Префікс /ts/- продуктивний елемент дієслів СБА говірки. У сполученні з дієслівною основою /ts/- виражає розділення, роз’єднання, руйнування або роздроблення. Дуже часто він поєднується з дієсловами, які вже мають значення розділення, тоді /ts/- тільки посилює його і надає дієсловам значення завершеності дії. У ts-утворень, як і в рі-утворень, змінюється синтаксична конструкція [4, с. 327; 8, с. 148]. У багатьох випадках еквівалентом префікса /ts/- є взаємний займенник *fanənd* “*auseinander – нарізно*”. /ts/- утворює конструкції з основами дієслів-симплексів, рідко з основами відіменникових суфіксальних утворень, твірна основа – симплекс, тип P(ts)+SV: **ts+gro:-m** “*zergraben, zermürben – рихлити, розрихлити землю*”; **ts+pre:x-a** “*zerbrechen – розбивати, розламати*”; **ts+raes-n** “*zerreißen – розривати, роздирати*”; **ts+fnae** “*zerschneiden – розрізати (на шматки)*”; **ts+tre:n-a** “*zertrennen – розпорювати*”; **ts+f $\acute{o}$:l’-n** “*zerfallen – розпадатися, розвалюватися*”; **ts+flo:h-a** “*zerschlagen – розбивати, руйнувати*”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(ts)+SV(SN-D): **ts+truk-a** “*zerdrücken – роздавити, роздушити*”; **ts+pulve-n** “*zerpulvern – подрібнити на порошок*”; твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення із розширеним суфіксом -l-n/, тип P(ts)+SV(SN-D): **ts+pre:k-l-n** “*zerbröckeln – кришити, кришитися*”; **ts+f $\acute{i}$ ik-l-n** “*zerstückeln – роздробити, розбити, розділити на шматочки*”.

В окрему семантичну групу можна виділити ts-утворення із значенням розсіювання, розчинення, розтікання та зникнення. В усіх випад-

ках /ts/- виражає додатково завершеність дії: твірна основа – симплекс, тип P(ts)+SV: **ts+ke:** “*zergehen – розчинятися, розходитися, розтанути*”; **ts+ko:x-a** “*zerkochen – розварювати, розварюватися*”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(ts)+SV(SN-D): **ts+f $\acute{t}$ ao-m** “*zerstäuben – розпорювати; розсіювати*”.

У дієслівному словотворенні СБА говірки беруть участь словотворчі елементи, які не можна назвати ні префіксами, у справжньому розумінні цього слова, ні першими компонентами складних дієслів. За походженням вони сягають прийменників-прислівників, однак за своїм значенням відрізняються від відповідних вільних морфем. Такі словотворчі засоби зараховують до категорії дієслівних напівпрефіксів [6, с. 114; 1, с. 425]. Як і префікси, вони мають тенденцію до утворення дієслівних рядів, деякі з них є надзвичайно продуктивними. Основною їх функцією є модифікація базового дієслова. У взаємодії з дієслівними суфіксами напівпрефікси утворюють також комбіновані деривати. На протигагу утворенням з префіксами, в яких префікс під час відмінювання не відокремлюється, тут окремо розглядаються утворення з відокремлюваними напівпрефіксами і з напівпрефіксами, які можуть бути й відокремлюваними, й невідокремлюваними. Більшість напівпрефіксів є багатозначними, вони важко піддаються семантичній характеристиці, тому тут наводяться тільки їх основні значення.

У СБА говірці зафіксовані дієслівні конструкції з /i:ba/-, /inta/- і /um/-, в яких префікс і відокремлюється, і не відокремлюється. М. Степанова називає такі словотворчі елементи напівпрефіксами з мінливим наголосом [7, с. 322]. В. Фляйшер у цьому разі говорить про стійкі і нестійкі конструкції (*feste und unfeste Konstruktionen*) [3, с. 334], а Г. Зеель – про стійкі і нестійкі утворення (*feste und unfeste Bildungen*) [6, с. 114]. Різниця між ними виявляється у їх значенні і наголошенні компонентів. У стійких утворень наголос падає на корінь дієслова, а в нестійких – на префікс.

Питання про те, в яких випадках напівпрефікси /i:ba/-, /inta/-, /um/- несуть головний наголос і є відокремлюваними, а в яких ненаголошені й невідокремлювані, надзвичайно складне. Як правило, такі елементи вважаються відокремлюваними, якщо дієслово має пряме, і невідокремлюваними, якщо дієслово має переносне значення, хоч таке розмежування відповідає дійсності не в усіх випадках. М. Степанова визначає невідокремлюваним і ненаголошеним

напівпрефікс, який транзитивує неперехідне дієслово, однак указує на відсутність у цьому достатньої послідовності [7, с. 323].

Напівпрефікси цієї групи так само багатозначні, як й інші напівпрефікси. Вони часто вживаються у переносному значенні, часом надають дієсловом значення завершеності дії, а іноді викликають транзитивацію неперехідних дієслів. У СБА говірці в більшості випадків зі словотвірними дієсловами виявлено по одній із вищезгаданих конструкцій.

/i:ba/- “über-”

/i:ba/- є досить продуктивним префіксом дієслів СБА говірки. Він поєднується переважно з основами дієслів-симплексів, дуже рідко з відіменниковими суфіксальними утвореннями, а також імпліцитними віддієслівними суфіксальними утвореннями. /i:ba/- розвинув низку значень. У нестійких і багатьох стійких конструкціях у сполученні з дієсловами руху префікс /i:ba/- має локальне значення і виражає рух через що-небудь, вихід за певні межі, направленість дії через що-небудь: твірна основа – симплекс, тип P(i:ba)+SV: **i:ba + fi̯a:-n** “überführen, übersetzen – перевозити, переводити, переправляти”; **i:ba+ftaɛŋ** “übersteigen – перелізати через що-небудь”; **i:ba+laof-m** “überlaufen – перебігти, перейти”; **i:ba+fy:l'-n** “überfüllen, übergießen – перелити, переповнити”. Твірна основа – імпліцитне суфіксальне утворення, тип P(i:ba)+SV: **i:ba+le:ŋ** “überlegen – перекладати на інше місце”.

У стійких конструкціях /i:ba/- надає дієслову значення надмірності, перевищення норми, випередження, переміщення або передачі предмета: твірна основа – симплекс, тип P(i:ba)+SV: **i:ba+ftaɛŋ** “übersteigen – переступати через що-небудь”; **i:ba+ke:** “übergehen – переходити, переправлятися”; **i:ba+fi̯a:ŋ** “überfliegen – перелітати через що-небудь”; **i:ba+se:ts-n** “übersetzen – перекладати на мову”; **i:ba+lar-n** “übergießen – перелити, переповнити”; **i:ba+fy:l'-n** “überfüllen – перелити що-небудь куди-небудь”; **i:ba+fit-n** “überschütten – пересипати з чого-небудь куди-небудь”; **i:ba+fro:ŋ** “überfragen – задавати багато запитань”; **i:ba+mo:x-a** “überarbeiten – переробляти, переробити”; **i:ba+frae** “überschreien – перекрикувати кого-небудь”; **i:ba+e:s-n, si** “sich überessen – переїдатися чого-небудь; об'їдатися чим-небудь”; **i:ba+ke:m** “übergeben – передавати, вручати”. Твірна основа – імпліцитне суфіксальне утворення, тип P(i:ba)+SV: **i:ba+le:ŋ** “überlegen – обдумувати, обмірковувати”. Твірна основа –

відіменникове суфіксальне утворення, тип P(i:ba)+SV(SN-D): **i:ba+ɛrbe:t-n** “überarbeiten – переробляти, переробити”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення, тип P(i:ba)+SV(SA-D): **i:ba+va:rim-a** “überwärmen, überheizen – перегріти, перегрівати; дуже сильно опалювати”.

/inta/- “unter” -

Напівпрефікс /inta/- порівняно продуктивний словотвірний елемент дієслів СБА говірки. Він поєднується здебільшого із симплексами, рідко з іменниковими та відприкметниковими суфіксальними утвореннями. У нестійких конструкціях /inta/- має переважно локальне значення і виражає розміщення чого-небудь під чим-небудь, іноді руйнування або знищення чого-небудь: твірна основа – симплекс, тип P(inta)+SV: **inta+gro:-m** “untergraben / untergraben – закопувати; підкопувати під що-небудь; підривати”; **inta+fi̯a:-m** “unterschieben – підсувати під що-небудь”; **inta+fte:l-n** “unterstellen / unterstellen – підставляти, ставити під що-небудь; підкоряти, підпорядковувати”; **inta+pint-n** “unterbinden – підв'язувати, прив'язувати знизу”. Твірна основа – відприкметникове суфіксальне утворення, тип P(inta)+SV(SA-D): **inta+prua:t-n** “unterbreiten – підстелити, підстелити під що-небудь”.

Напівпрефікс /inta/- у стійких конструкціях надає дієслову значення руху вниз, подавлення, пригнічення або обману: твірна основа – симплекс, тип P(inta) + SV: **inta+fi̯a:-m** “unterschieben – підмінити, підсунути (обманом)”; **inta+ke:** “untergehen – гинути; заходити (про сонце)”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(inta)+SV(SN-D): **inta+truk-a** “unterdrücken – пригнічувати, гнітити; придушувати”.

/um/- “um-”

/um/- є порівняно продуктивним напівпрефіксом у дієслівному словотворенні СБА говірки. Елемент /um/- поєднується із симплексами, з інших структур зафіксовано тільки одне сполучення з відіменниковим суфіксальним утворенням.

У нестійких конструкціях /um/- виражає зміну положення предмета, його повалення (у цьому значенні його конкурентом є елемент /ni:da/- “nieder-”: **ni:da+ho:k-a** “niederhacken – зрубати, повалити”), зміну, видозміну в абстрактному відношенні або рух із компонентом інтенсивності: твірна основа – симплекс, тип P(um)+SV: **um+hao** “umhauen – зрубати”; **um+taof-m** “umtaufen – перехрещувати, перейменовувати”; **um+ke:** “umgehen – ходити, бродити, обходити, робити крук”.

У стійких конструкціях префікс /um/- має локальне значення і виражає рух навколо чого-небудь, об'їзд, обхід чого-небудь, оточення чим-небудь: твірна основа – симплекс, тип P(um)+SV: *um+ke*: “*umgêhen* – обходити що-небудь”; *um+fär-n* “*umfahren* – об'їжджати що-небудь”; *um+raed-n* “*umreiten* – об'їхати верхи що-небудь”. Твірна основа – відіменникове суфіксальне утворення, тип P(um)+SV(SN-D): *um+o:ke-n* “*umackern, umpflügen* – обороти, прокласти борозду”.

Висновки. Основні результати дослідження префіксації дієслів у середньобаварській австрійській говірці Закарпаття у світлі поставлених питань і проблем звелись до таких: префіксація є третім за значенням способом утворення нових слів у СБА говірці. Вона найбільш продуктивна в утворенні дієслів. У словотворенні іменника й прикметника префіксація розвинена слабо й малоефективна. Найбільш продуктивними дієслівними префіксами, що не мають омонімічно співвідносних вільних морфем, є [fa-], [pi-], [ta-], і [ts-].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. DUDEN. Die Grammatik. Mannheim : Dudenverlag, 1994. 800 S.
2. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre. Berlin: Erich Schmidt-Verlag, 1993. 182 S.
3. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1984. 361 S.
4. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen : Niemeyer Verlag, 1995. 382 S.
5. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach. München, 1969. 385 S.
6. Seel H. Lexikologische Studien zum Pennsylvaniadeutschen. Wortbildung des Pennsylvaniadeutschen. Sprachkontakterscheinungen im Wortschatz des Pennsylvaniadeutschen. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1988. H. 61. 306 S.
7. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка. Москва : Изд-во литературы на иностранных языках, 1953. 360 с.
8. Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. Москва : Высшая школа, 1984. 264 с.
9. Юнг В. Грамматика немецкого языка. Санкт-Петербург : Лань, 1996. 544 с.

УДК 811.111'25:070(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.11>

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ В ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

PROBLEM OF CLASSIFICATION OF THE ENGLISH MILITARY VOCABULARY IN THE PARADIGM OF LINGUISTIC RESEARCH

Шаранова Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-7971-446

*доктор філософії в галузі освіти, педагогіки,
старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Бесклетна О.О.,

orcid.org/0000-0002-5522-2909

*старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті узагальнено та систематизовано наявні у сучасній лінгвістичній науці підходи до проблеми класифікації англійської військової лексики. Зазначено, що військова лексика є особливим прошарком лексичних одиниць, які обслуговують військову галузь людської діяльності (організацію збройних сил, оперативного-тактичне мистецтво ведення бойових дій, види озброєння тощо). Наголошено, що військова фахова мова відіграє важливу роль в армійському житті, оскільки вона є одним з головних інструментів передачі та зберігання різних видів інформації (зокрема, про види озброєння, військові групування, статутні (нестатутні) відносини між військовослужбовцями